

Гришко У.П.

*кандидат юридичних наук,
викладач кафедри цивільного
права навчально-наукового
юридичного інституту
Прикарпатського
національного університету
імені В. Стефаника*

Gryshko U.P.

*Ph.D in Law, lecturer at the
Department of Civil Law,
Educational and Scientific
Law Institute, Vasyl Stefanyk
Precarpathian National
University*

ОСОБЛИВОСТІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПЕРЕВІЗНИКА ЗА ШКОДУ, ЗАВДАНУ КАЛІЦТВОМ, ІНШИМ УШКОДЖЕННЯМ ЗДОРОВ'Я АБО СМЕРТЮ ПАСАЖИРА

УДК 656.072(477): 347.763 (477)

Постановка проблеми. Стаття 27 Конституції України проголошує, що кожна людина має невід'ємне право на життя. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань [1].

Традиційно життя та здоров'я людини відносять до особистих немайнових благ. Це пов'язано з тим, що вони, по-перше, безпосередньо не можуть бути оцінені у грошах, по-друге, не відокремлені від особистості (такі блага не можна ані подарувати, ані продати, ані передати у спадщину або іншим чином відокремити від особистості) та, по-третє, виникають за загальним правилом з моменту народження та припиняються зі смертю громадянина [2].

Кожна фізична особа, будучи стороною договору перевезення пасажирів та багажу водночас виступає як пасажир – споживач транспортної послуги, який прагне задоволення своєї особистої потреби, а саме перевезення до пункту призначення. При цьому, задоволення цього права пасажирів має здійснюватися за відсутності будь-якого ризику для його життя та здоров'я, тобто покладення договором та законом обов'язку на перевізника з надання безпечної транспортної послуги.

Тому, з метою охорони і захисту таких особистих немайнових благ, як здоров'я та життя кожної особи, що вступає у правовідносини із перевезення, важливим є встановлення цивільно-правової відповідальності перевізника.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченню особливостей відповідальності перевізника за шкоду, завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю пасажирів у науці цивільного права приділено незначну увагу. У вітчизняному науковому колі питання недоговірної цивільно-правової відповідальності з відшкодування шкоди, завданої каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я та особливості відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки досліджували С.В. Богачов, А. І. Бубіна, Л.М. Горбунова, І.Ф. Іванчук, А.О. Немцева, О.С. Онищенко, С.Я. Ременяк, Рубан О.О., Н.В. Терещенко, Ю.В. Трало. Щодо питання особливостей відповідальності перевізника за шкоду, завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю пасажирів, то воно є малодослідженим у науці цивільного права.

Постановка завдання. З урахуванням усіх характеристик договірної та недоговірної цивільно-правової відповідальності, спробуємо більш ґрунтовно дослідити специфіку відповідальності перевізника за шкоду завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю пасажирів відповідно до національного та міжнародного законодавства.

Виклад основного матеріалу. Загальнотеоретичні положення цивільного права дозволяють нам класифікувати цивільно-правову відповідальність за підставами виникнення – на договірну і позадоговірну. Під договірною відповідальністю, прийнято розуміти, відповідальність, що настає у випадках невиконання і неналежного виконання зобов'язання, що виникло з договору. Прикладом такої відповідальності є сплата перевізником пасажирів штрафу за затримку у відправленні транспортного засобу або запізнення у прибутті такого транспортного засобу до пункту призначення (ч.1 ст.922 ЦК України) [3, с.451].

Якщо порушено зобов'язання, що виникло не з договору, а з інших підстав, виникає позадоговірна (недоговірна) відповідальність. Наприклад, фізична або юридична особа, яка завдала шкоди каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я фізичній особі, зобов'язана відшкодувати потерпілому заробіток (дохід), втрачений ним внаслідок втрати чи зменшення професійної або загальної працездатності, а також відшкодувати додаткові витрати, згідно зі ст. 1195 ЦК. Відповідальність, в такому випадку, настає за порушення обов'язку, встановленого не договором, а законом.

Цивільний кодекс України передбачає випадки, коли норми, що регулюють позадоговірні відносини, поширюються й на окремі зобов'язання, що виникають з договорів. Тоді норми деліктної відповідальності підлягають застосуванню незалежно від того, чи є дія, що заподіяла шкоду,

необхідною для виконання даного договору. Так, у ст. 928 ЦК закріплено, що відповідальність перевізника за шкоду, завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю пасажирів, визначається відповідно до глави 82 ЦК «Відшкодування шкоди», якщо договором або законом не встановлена відповідальність перевізника без вини [4]. Тобто, в даному випадку йдеться про шкоду, пов'язану з виконанням договору, але застосовуватимуться положення про деліктну відповідальність, оскільки є відповідна вказівка закону.

Досліджуючи більш детально відповідальність перевізника в аспекті деліктної відповідальності, варто з'ясувати, що виступає підставами її виникнення. Зокрема, особливу увагу слід звернути на протиправності діяння. Річ у тім, що з огляду на важливу цінність благ життя та здоров'я, будь-яке діяння, яким заподіюється шкода життю та здоров'я фізичної особи, як правило, презюмується протиправним, окрім випадків, які прямо передбачено в законі, наприклад, необхідної оборони. Причому протиправним вважається також заподіяння шкоди життю та здоров'ю внаслідок неналежного виконання договірних зобов'язань (ст. 1196 ЦК). Щодо шкоди, то слід зазначити, що цим протиправним діянням фізичній особі заподіюється каліцтво чи інше ушкодження здоров'я або смерть. Під поняттям «смерть» слід розуміти певний стан організму фізичної особи, який посвідчується висновком компетентного медичного органу і характеризується непоправними руйнівними процесами центральної нервової системи та кори головного мозку, що наступали внаслідок припинення функціонування життєво важливих систем людини (судинно-кровоносної, дихальної, нервової). Поняттям «каліцтво» охоплюється дві основні категорії: травма та професійне ушкодження здоров'я. Травма характеризується раптовим та, як правило, одноразовим зовнішнім впливом на організм, внаслідок чого йому заподіюється фізичне ушкодження, наприклад, удар результатом якого є перелом кісток. Поняттям «інше ушкодження здоров'я» охоплюється будь-яке, непов'язане з каліцтвом, пошкодження здоров'я, що настало внаслідок так званого загального захворювання [5, с.30].

Певні особливості має також і причинно-наслідковий зв'язок між протиправним діянням та завданою шкодою, який, як правило, має складний характер. Щодо особливостей вини заподіювача шкоди у цьому деліктному зобов'язанні, то вина заподіювача презюмується, аж доки він не доведе свою невинність. Крім того, якщо цю шкоду завдано джерелом підвищеної небезпеки, яким у нашому випадку виступає транспортний засіб, то вона відшкодовується незалежно від вини особи, яка завдала цю шкоду [6].

Цивільно-правова відповідальність перевізника за шкоду завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю пасажирів проявляється у формі відшкодування матеріальної та моральної шкоди.

Специфіка шкоди, яку завдано життю та здоров'ю полягає в тому, що її не може бути відшкодовано в натурі та оцінено в грошовому еквіваленті. І тому, відшкодуванню підлягатиме не зазначена шкода, а лише майнові втрати, яких зазнала фізична особа внаслідок завдання цієї шкоди. До таких втрат законодавець відносить заробіток (дохід), втрачений потерпілим внаслідок втрати чи зменшення професійної або загальної працездатності, витрати, зумовлені необхідністю посиленого харчування, санаторно-курортного лікування, придбання ліків, протезування, стороннього догляду (ч. 1 ст. 1195 ЦК), а також витрати на поховання (ст. 1201 ЦК) та інші витрати.

Крім того, певні матеріальні витрати фізична особа може понести для відновлення свого здоров'я, наприклад, у зв'язку із необхідністю посиленого харчування, додаткового догляду, на придбання санаторної путівки, тому і виникає питання про майнову (грошову) компенсацію понесених нею втрат. Цивільне законодавство чітко визначає ці втрати збитками, тобто включає сюди все, що «вибуває» із майнової сфери потерпілого, втрачається за незалежними від нього обставинами [2, с.510]. Так, наприклад, у справі про відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки до державного підприємства «Донецька залізниця» було постановлено рішення Свердловського міського суду, Луганської області від 24.03.2014 року про стягнення з державного підприємства «Донецька залізниця» матеріальної шкоди, витрат на придбання ліків, додаткові витрати на сторонній догляд, витрат на придбання крісла-колісного КДСВ[7].

Частиною 3 ст. 23 ЦК України встановлено, що моральна шкода відшкодовується у грошовому еквіваленті, іншим майном або в інший спосіб. Розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, які мають істотне значення. При оцінці моральної (немайнової) шкоди, спричиненої потерпілим особам внаслідок ДТП, суд повинен належним чином оцінювати ступінь їх немайнових витрат, а також у випадках пред'явлення таких вимог до страховиків враховувати положення ст. 611 ЦК України про те, що таке відшкодування може

бути застосовано лише у передбачених законом або договором випадках порушення страховою компанією зобов'язань і виходити з того, чи передбачено укладеним договором страхування можливість такого відшкодування страховиком. Необхідно звернути увагу на те, що п. 22.3. ст. 22 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» і п. 3 ч. 2 ст. 23 ЦК України обов'язок відшкодування моральної шкоди, завданої пошкодженням майна, покладено на особу, яку визнано винною у скоєнні ДТП [8].

Незважаючи на те, що для визначення відповідальності перевізника за шкоду завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю пасажирів застосовуються загальні положення відшкодування шкоди відповідно до глави 82 Цивільного кодексу України, крім того специфіка такої відповідальності може визначатися договором або спеціальними нормами транспортного законодавства. Розглянемо більш детально особливості цивільно – правової відповідальності перевізника за шкоду завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю пасажирів при перевезеннях на окремих видах транспорту, зокрема повітряному, залізничному та автомобільному.

Як зазначає, О.В. Черненко досить часто у додатках до квитка авіакомпанії розміщують інформацію, що зумовлює настання відповідальності перевізника за шкоду, заподіяну внаслідок смерті або пошкодження здоров'я пасажира з моменту входу пасажира на перон аеропорту для посадки на повітряне судно і до моменту, коли пасажир залишив перон під наглядом уповноважених осіб перевізника, якщо інше не передбачено національним законодавством та міжнародними договорами про відповідальність при повітряних перевезеннях. Однак, перевізник не несе відповідальності, якщо смерть або пошкодження здоров'я пасажира є результатом виключно стану його здоров'я[9 ,с.519-520].

Щодо спеціальних положень у сфері повітряних перевезень, то відповідно до Правил повітряних перевезень пасажирів і багажу від 30.11.2012 року №735 передбачено відповідальність перевізника за загибель і тілесне ушкодження пасажирів, зокрема «Перевізник не може виключити чи обмежити свою відповідальність за шкоду, яка спричинила загибель або тілесне ушкодження пасажира, за умов, зазначених у главі 1 цього розділу, сумою у розмірі 113100 СПЗ для кожного пасажира (ч.1 глава 1, розділ XXVII)». Водночас ця ж глава передбачає і підстави звільнення від відповідальності перевізника у випадках, якщо: така шкода не була заподіяна через недбалість або іншу неправомірну дію чи бездіяльність

перевізника або його службовців чи агентів з обслуговування; або така шкода заподіяна виключно через недбалість або іншу неправомірну дію чи бездіяльність третьої сторони [10].

Наявність даного положення у національному законодавстві щодо цивільно-правової відповідальності перевізника за шкоду, яка спричинила загибель або тілесне ушкодження пасажира є результатом приєднання України у 2008 році до Конвенції про уніфікацію деяких правил міжнародних повітряних перевезень від 28.05.1999 року (Монреальська конвенція).

Позитивним аспектом є те, що дана шкода не обмежується розміром 113100 СПЗ для кожного пасажира, потерпіла сторона має право і на відшкодування додаткових витрат. Так, зокрема у рішенні Приморського районного суду м. Одеси від 28 квітня 2014 року за позовом про відшкодування майнової та моральної шкоди заподіяної смертю особи внаслідок авіакатастрофи, суд крім основної компенсації шкоди, яка спричинила загибель або тілесне ушкодження пасажира, додатково стягнув з авіакомпанії витрати на поховання, шкоду заподіяну неповнолітнім дітям до досягнення 18-ти років та моральну шкоду [11].

На відмінну від чіткої визначеності у національному законодавстві розміру компенсації за шкоду, яка спричинила загибель або тілесне ушкодження пасажира у сфері повітряних перевезень, при перевезеннях автомобільним та залізничним транспортом такого розміру шкоди завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю пасажирів – не визначено на рівні спеціального транспортного законодавства. Таким чином, суди вирішуючи спори про відшкодування пасажирам автомобільного транспорту шкоди завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи керуються положеннями статей 1166, 1167, 1187, 1188, 1195-1202 Цивільного кодексу України та постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди» № 6 від 27.03.1992 року.

Певні особливості цивільно-правової відповідальності перевізника за шкоду завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю пасажира встановлені при автомобільних та залізничних перевезеннях територією принаймні двох держав. В таких ситуаціях застосуванню підлягають міжнародно-правові договори. Серед них, зокрема Конвенція про договір міжнародного автомобільного перевезення пасажирів і багажу (КАПП) від 5 липня 1978 року, яка передбачає, що загальна сума відшкодування, яка повинна бути виплачена перевізником у зв'язку з збит-

ками, пов'язаними зі смертю, тілесними ушкодженнями чи нанесенням будь-якої іншої шкоди фізичному або психічному здоров'ю пасажирів в результаті події, пов'язаної з перевезенням, і яка мала місце або під час перебування пасажирів в транспортному засобі, або під час його посадки чи висадки, або у зв'язку з завантаженням чи відвантаженням багажу, не може перевищувати 250000 фр. на одного потерпілого[12]. Це також Конвенція про міжнародні залізничні перевезення (КОТІФ), яка згідно з текстом Протоколу змін від 3 червня 1999 року, закріплює форму і суму відшкодування збитків у випадку загибелі і поранення пасажирів: «Сума збитків, що відшкодовуються визначається національним законодавством. Проте, при застосуванні Єдиних правил верхня межа для пасажирів становить 175000 розрахункових одиниць у формі одноразової виплати або щорічної виплати, що відповідає цій сумі, якщо національне законодавство визначає верхню межу меншою, ніж ця сума» (параграф 2)[13].

Висновки. Таким чином, особливості цивільно-правової відповідальності перевізника за шкоду завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю пасажирів пов'язані із: по-перше, визначенням її відповідно до положень глави 82 ЦК України або встановленням умовами договору; по-друге, підставами її виникнення; по-третє, формами у яких вона проявляється, а саме сукупністю матеріальних витрат, які становлять шкоду завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю особи. Вагомий вплив для визначення розміру цивільно-правової відповідальності перевізника за шкоду завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю пасажирів мають національні та міжнародні нормативно-правові акти у сфері повітряного, автомобільного та залізничного перевезення.

Загалом, законодавчі положення щодо цивільно-правової відповідальності перевізника шкоду завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю вказують на те, що хоча і зобов'язання з перевезення пасажирів та багажу виникають на підставі договору, проте шкода завдана пасажирів під час перевезення, підлягає відшкодуванню відповідно до вимог ст.1196 Цивільного кодексу України, встановлених для недовговірної шкоди. Така шкода підлягає відшкодуванню в повному обсязі і незалежно від вини перевізника.

1. Archive of Primorsky district court, Odesa, Case № 522/23876/13, court decision: April 28, 2014. Retrieved from <http://reyestr.court.gov.ua/Review/38627944>

2. *Archive of Sverdlovsk City Court, Lugansk region, Case № 2. Retrieved from <http://reyestr.court.gov.ua/Review/37917264>*
3. *Civil law of Ukraine: January 16, 2003. Retrieved from <http://zakon1.rada.gov.ua>*
4. *Convention on the Contract for the International Carriage of Passengers and Luggage by Road (CVR): December 15, 2004. Retrieved from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_845*
5. *Convention on International Carriage by Rail (COTIF): May 9, 1980. Retrieved from http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_291/page2*
6. *Generalization of court practice in disputes concerning damages caused by road accidents: December 1, 2014. Retrieved from <https://cr.vn.court.gov.ua/sud0228/uzag/145284/>*
7. *Rules of baggage and passengers air transportation: November 30, 2012, № 735. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua>*
8. *The Constitution of Ukraine: June 28, 1996. Retrieved from <http://zakon1.rada.gov.ua>*
9. *Bubina A. I. Some peculiarities of paying out the compensation for damage caused to health due to road accidents // Actual problems of state and law. Issue 59. 2011. p. 507–511.*
10. *Chernenko O. V. Actual problems of the legal regulation of air carrier's liability under the contract of international air transportation // State and Law: Legal and Political Science : Collection of scientific works. Issue 34. 2006, – p. 516–523.*
11. *Gorbunova L. M. Compensation for the damage caused by illegal decisions, actions or inactivity of the inquiry authority, pre-trial investigation, prosecutor's office or court. // Compensation for the damage caused by serious and minor injuries or death. Ministry of Justice of Ukraine. Kyiv, 2006. – 58 p.*
12. *Kharytonov Ye. O., Kharytonova O. I. Civil law of Ukraine: textbook. Kyiv, 2011. – 808 p.*
13. *Stefanchuk R. O. Civil law of Ukraine: textbook. Kyiv, 2005. Retrieved from http://www.ebk.net.ua/Book/law/stefanchuk_tsivpu/part13/1314.htm*

Гришко У. П. Особливості відповідальності перевізника за шкоду, завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю пасажирів

У даній науковій статті автором досліджено особливості відповідальності перевізника за шкоду, завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю пасажирів.

Стаття 928 Цивільного кодексу закріплює загальне положення, що відповідальність перевізника за шкоду, завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю пасажирів, визначається відповідно до глави 82 Цивільного

кодексу «Відшкодування шкоди», якщо договором або законом не встановлена відповідальність перевізника без вини. Тобто, в даному випадку йдеться про шкоду, пов'язану з виконанням договору, але застосовуватимуться положення про деліктну відповідальність, оскільки є відповідна вказівка закону.

Досліджуючи більш детально відповідальність перевізника в аспекті деліктної відповідальності, автором з'ясовано, що виступає умовами її виникнення. Зокрема, особливу увагу звернено на протиправність діяння. Причому протиправними вважаються, дії, які спрямовані на настання негативних наслідків пов'язаних із заподіянням шкоди життю та здоров'ю пасажира. Щодо шкоди, то визначено, що цим протиправним діянням фізичній особі заподіюється каліцтво чи інше ушкодження здоров'я або смерть. Особливим є, те що вина не виступає обов'язковою умовою виникнення цивільно-правової відповідальності перевізника.

Цивільно-правова відповідальність перевізника за шкоду завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю пасажирів проявляється у формі відшкодування матеріальної та моральної шкоди.

Автором досліджено також особливості цивільно-правової відповідальності перевізника за шкоду завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю пасажирів при перевезеннях на окремих видах транспорту, зокрема повітряному, залізничному та автомобільному.

Ключові слова: шкода, перевізник, пасажир, недоговірна відповідальність, договір перевезення пасажира та багажу.

Gryshko U. P. Peculiarities of the carrier liability for the damage caused to passenger's health by serious and minor physical injuries or passenger's death

In the given article, the author studies peculiarities of the carrier liability for the damage caused to passenger's health by serious and minor injuries or passenger's death.

Article 928 of the Civil Code establishes a general provision for the carrier liability for the damage caused to passenger's health by serious and minor injuries or passenger's death according to Chapter 82 of the Civil Code «Compensation» if the contract or the law does not establish the liability of the carrier without fault. In this very case, we talk about the damage connected with contract fulfillment but non-contractual liability will be used, as there is a special law for it.

Studying more thoroughly the carrier liability in the sphere of non-contractual liability the author has found out what are the reasons of its appearance. Thus, a special attention is paid to wrongful acts, which are those that lead to negative consequences connected with damages caused to passenger's health and life. As to the damage, it is stated that due to this wrongful act serious or minor injury to passenger's health is caused. The most specific is the fact that the fault does not constitute a mandatory condition for the civil liability of the carrier. Civil liability of the carrier for the damage caused to passenger's health by serious and minor injuries or passenger's death takes the form of compensation for material and moral damages. The

author also analyzes peculiarities of the carrier liability for the damage caused to passenger's health by serious and minor injuries or passenger's death using certain means of transport, in particular air, rail and road.

Keywords: damage, carrier, passenger, non-contractual liability, passenger and luggage transportation contract.